

Λατινικά Προσανατολισμού: Μια πρόταση για κειμενοκεντρικές ερωτήσεις κριτικού γραμματισμού με αφορμή τα κείμενα των Πανελλαδικών Εξετάσεων 2026

Γράφει ο **Παναγιώτης Σεράνης** (Πρότυπο ΓΕΛ Βαρβακείου Σχολής)

Τα κείμενα που επιλέχθηκαν φέτος για τις Πανελλαδικές Εξετάσεις, το απόσπασμα για τον Atilius Regulus (κείμενο 35) και η σκηνή της Porcia από τον Valerius Maximus (κείμενο 49) ανήκουν στα πλέον γόνιμα της σχολικής ύλης. Φέρουν ανάγλυφο ολόκληρο τον κόσμο της ρωμαϊκής ηθικής: την αυτοθυσία ως πολιτική πράξη, τον δημόσιο και ιδιωτικό βίο σε αδιάκοπο διάλογο, τη γυναίκα που μιλά διά της σιωπής ή του πόνου.

Αν και το εξεταστικό δοκίμιο κινήθηκε σε ένα ομαλό πλαίσιο και δεν έκρυβε παγίδες, ασάφειες ή επιστημονικά λάθη, η διαπίστωση αυτή δεν αρκεί για το μέλλον του μαθήματος. Η απλή «ασφάλεια» της παραδοσιακής εξέτασης δεν μπορεί να αποτελεί το τελικό ζητούμενο. Τα νέα Προγράμματα Σπουδών και τα αντίστοιχα σχολικά εγχειρίδια οφείλουν να κάνουν το επόμενο βήμα και να θέσουν ερωτήματα που ξεπερνούν τη μηχανική αναγνώριση και ξεκλειδώνουν τη βαθύτερη λειτουργία του λόγου.

Με αφορμή, λοιπόν, αυτή την εξεταστική συγκυρία καταθέτουμε μια πρόταση εναλλακτικών ερωτημάτων κριτικού γραμματισμού. Η φιλοσοφία της είναι σαφής: η γραμματική και το συντακτικό δεν εκτοπίζονται, αλλά επαναπροσδιορίζεται η λειτουργία τους. Από αυτοσκοπός της διδασκαλίας μετατρέπονται σε εργαλεία ερμηνείας. Ο μαθητής δεν καλείται απλώς να αναγνωρίσει έναν τύπο, αλλά να απαντήσει στο γιατί ο συγγραφέας προχώρησε στη συγκεκριμένη επιλογή.

Πρόταση εναλλακτικών ερωτημάτων

I. Για το κείμενο του Atilius Regulus (κείμενο 35)

Ερώτηση 1 — Γλωσσική επιλογή και ηθική στάση (Ρηματική Φωνή)

Στη φράση «*[Regulus] sententiam in senatu dicere recusavit*», ο συγγραφέας χρησιμοποιεί την ενεργητική φωνή (*recusavit*). Λίγο παρακάτω, όταν αναφέρεται στην υποχρέωσή του προς τους Καρχηδόνιους, η σύνταξη υποδηλώνει αναγκαστική δέσμευση («*iuratus missus erat*»). Πώς η εναλλαγή από την ενεργητική πρωτοβουλία της άρνησης (*recusavit*) στην παθητικότητα της δέσμευσης αναδεικνύει την εσωτερική σύγκρουση του ήρωα ανάμεσα στο ατομικό του δικαίωμα και το θεσμικό του καθήκον;

- **Ενδεικτική απάντηση:** Η χρήση της ενεργητικής φωνής στο *recusavit* υπογραμμίζει τη συνειδητή, δυναμική και αυτόνομη απόφαση του Ρήγουλου: δεν του επιβλήθηκε η σιωπή, την επέλεξε ο ίδιος επειδή δεν θεωρούσε πλέον

τον εαυτό του πλήρη πολίτη λόγω της αιχμαλωσίας. Αντίθετα, η ανάδυση δομών που δηλώνουν δέσμευση (*iuratus*) δείχνει ότι ο ήρωας αντιλαμβάνεται τον όρκο του όχι ως προσωπική επιλογή, αλλά ως μια αντικειμενική, ανυπερθέτως δεσμευτική κατάσταση. Η γλωσσική αυτή διαφοροποίηση αποκαλύπτει το ρωμαϊκό ήθος: ο πολίτης έχει την ελευθερία να αρνηθεί τα προνόμιά του (ενεργητική στάση), αλλά παραμένει απόλυτα δέσμιος των ηθικών του υποχρεώσεων.

Ερώτηση 2 — Ιδεολογία και λεξιλόγιο (Η έννοια της αφοσίωσης)

Ο αφηγητής αναφέρει ότι ο Ρήγουλος επέστρεψε στην Καρχηδόνα, «*cruciatum et timorem vulneris animo generoso contemnens*». Με ποιον τρόπο το επίθετο *generosus* μετατοπίζει την πράξη του Ρήγουλου από το επίπεδο της απλής στρατιωτικής πειθαρχίας στο επίπεδο της ταξικής και ηθικής αρετής των Ρωμαίων (*nobilitas*); Ποια στερεότυπα για τον «ιδανικό Ρωμαίο» αναπαράγει αυτή η λέξη;

- **Ενδεικτική απάντηση:** Η λέξη *generosus* (από το *genus*= γένος, καταγωγή) δεν σημαίνει απλώς «γενναιόδωρος» με τη σύγχρονη έννοια, αλλά δηλώνει αυτόν που έχει ευγενική καταγωγή, τον αριστοκράτη της πράξης και του πνεύματος. Η επιλογή αυτή δείχνει ότι για τον συγγραφέα η αυτοθυσία δεν είναι μια τυχαία πράξη ανδρείας, αλλά απόρροια της εσωτερικής, σχεδόν κοινωνικής και φυλετικής ανωτερότητας του Ρωμαίου ευγενούς. Το κείμενο χρησιμοποιεί τον όρο κριτικά για να χτίσει το ιδεολόγημα της ρωμαϊκής *virtus*: η περιφρόνηση του θανάτου και του πόνου είναι το αναπόδραστο καθήκον όποιου ανήκει στο *genus Romanum*, διαχωρίζοντας ιεραρχικά τον Ρήγουλο από τους «δόλιους» Καρχηδόνιους.

Ερώτηση 3 — Συντακτική δομή και ρητορική ένταση

Για να περιγράψει την απομάκρυνση του Ρήγουλου από την πατρίδα του, ο συγγραφέας χρησιμοποιεί μια σειρά από μετοχές σε θέση επιρρηματικών προσδιορισμών (...*profectus est, non ignorans...*,...*iuratus missus erat*...). Αν ο συγγραφέας επέλεγε να αναλύσει αυτές τις μετοχές σε δευτερεύουσες παραχωρητικές ή αιτιολογικές προτάσεις (π.χ. *quamquam non ignorabat*...), πώς θα άλλαζε ο ρυθμός της αφήγησης και η συναισθηματική εμπλοκή του αναγνώστη στη σκηνή της αναχώρησης;

- **Ενδεικτική απάντηση:** Η συσσώρευση των μετοχών συμπυκνώνει τον χρόνο και προσδίδει στην αφήγηση έναν ρυθμό γοργό, μοιραίο και ασταμάτητο· ο Ρήγουλος παρουσιάζεται να βαδίζει προς τον θάνατο χωρίς δισταγμό. Αν ο συγγραφέας χρησιμοποιούσε δευτερεύουσες προτάσεις (*quamquam*...), η ροή θα διακοπτόταν από συντακτικούς στοχασμούς, δίνοντας την εντύπωση ότι ο ήρωας ταλαντεύεται ή ότι ο αφηγητής προσπαθεί να εξηγήσει ψυχολογικά την πράξη. Η επιλογή των μετοχών αποστεώνει το συναίσθημα και αναδεικνύει τη σκηνή ως ένα μνημειώδες, αναπόφευκτο γεγονός, εντείνοντας τη ρητορική δραματικότητα μέσω της λιτότητας.

II. Για το κείμενο της Porcia (κείμενο 49)

Ερώτηση 4 — Αφήγηση και σιωπή

Ο Valerius Maximus εξιστορεί τη σκηνή χωρίς κανένα ρητό σχόλιο για τις επιλογές της Porcia. Πώς λειτουργεί ρητορικά αυτή η αφηγηματική ουδετερότητα; Τι καλείται να πράξει ο αναγνώστης στο σημείο όπου ο αφηγητής επιλέγει τη σιωπή;

- **Ενδεικτική απάντηση:** Η αφηγηματική ουδετερότητα αποτελεί μια συνειδητή ρητορική στρατηγική. Ο Valerius δεν επαινεί ρητά την Porcia, δεν σχολιάζει την πράξη της ούτε εκφέρει αξιολογική κρίση· ακριβώς γι' αυτό, ο αναγνώστης καλείται να εξάγει μόνος του το ηθικό συμπέρασμα. Η τεχνική αυτή επιτρέπει στον αφηγητή να παρουσιάσει την πράξη ως αυτονόητα αξιοθαύμαστη, χωρίς την ανάγκη εξωτερικής υπεράσπισης. Η σιωπή λειτουργεί εδώ ως ισχυρότερος έπαινος από οποιαδήποτε ρητή αποτίμηση. Ταυτόχρονα, ενεργοποιεί τον αναγνώστη, μετατρέποντάς τον σε συνδιαμορφωτή του ηθικού μηνύματος.

Ερώτηση 5 — Μορφοσυντακτικές δομές και υφολογία

Η Porcia ζητά το μαχαίριδιο «*quasi unguium reseccandorum causā*». Γιατί ο συγγραφέας επιλέγει τη σύμπτυξη του γερουνδιακού με την πρόθεση *causa* αντί μιας εμπρόθετης τελικής πρότασης (π.χ. *ut...*); Τι προσδίδει αυτή η δομή στο ύχος της σκηνής, ιδιαίτερα σε συνδυασμό με το προπορευόμενο μόριο *quasi*;

- **Ενδεικτική απάντηση:** Η σύσταση του γερουνδιακού εκφράζει τον σκοπό με τρόπο λιτό, σχεδόν τυπικό — σαν να αναφέρεται σε μια καθημερινή, αδιαμφισβήτητη ρουτίνα. Αν ο αφηγητής επέλεγε μια δευτερεύουσα τελική πρόταση (π.χ. *ut ungues reseccaret*), η σκηνή θα αποκτούσε μεγαλύτερη αφηγηματική ροή και συναισθηματική ένταση. Αντίθετα, η βραχυλογία του γερουνδιακού αποστεώνει τη δράση: η πρόφαση παρουσιάζεται ως κάτι το σχεδόν τυποποιημένο και αυτονόητο. Αυτό ακριβώς εξυπηρετεί και το μόριο *quasi* («δήθεν», «σαν να»): ο αφηγητής αποκαλύπτει την πραγματική πρόθεση (την προσποίηση) διατηρώντας ταυτόχρονα μια ψύχραιμη, αποστασιοποιημένη αφηγηματική στάση. Η Porcia επινοεί το πρόσχημα, ο αφηγητής το αποδομεί με μια λέξη, και ο αναγνώστης γίνεται κοινωνός της αλήθειας.

Ερώτηση 6 — Διακειμενική προσέγγιση (Συγκριτική Ανάλυση)

Λαμβάνοντας υπόψη το παρακάτω απόσπασμα από τον Πλούταρχο (*Βίοι Παράλληλοι: Μάρκος Βρούτος*, 13.4-13.7), στο οποίο η Πορκία απευθύνει λόγο στον σύζυγό της, να συγκρίνετε τις δύο αφηγήσεις: Ποια πτυχή του χαρακτήρα της υπογραμμίζει ο κάθε συγγραφέας; Τι αποκαλύπτει αυτή η απόκλιση για τον τρόπο με τον οποίο η ελληνική και η λατινική γραμματεία κατασκευάζουν το πρότυπο της «εξέχουσας» γυναίκας;

Κείμενο Αναφοράς: Πλούταρχος, *Βίος Βρούτου*, 13

«Ἡ δὲ Πορκία [...] λαβοῦσα μαχαιρίδον, ᾧ τοὺς ὄνυχας οἱ κουρεῖς περικόπτουσιν, ἐξέβαλε τοὺς θεράποντας ἅπαντας ἐκ τοῦ θαλάμου, καὶ ποιήσασα κατὰ τοῦ μηροῦ βαθὺ τραῦμα, ῥύσει αἵματος πολλῇ χρῆται [...]. Σφαδάζοντος δὲ τοῦ Βρούτου καὶ δυσφοροῦντος, ἡ Πορκία [...] οὕτως προσηγόρευσεν αὐτόν· "Ἐγώ, Βροῦτε, Κάτωνος οὔσα θυγάτηρ, εἰς τὸν σὸν ἐδόθην οἶκον, οὐχ ὡς παλλακὴ κοινωνὸς εὐνῆς καὶ τραπέζης, ἀλλ' ὡς κοινωνὸς ἀγαθῶν καὶ κοινωνὸς κακῶν. [...] γυναικεῖα φύσις ἦττων δοκεῖ λόγου κρύπτειν· ἀλλ' ἔστι τις, ᾧ Βροῦτε, καὶ τροφῆς σπουδαίας καὶ συνουσίας χρηστῆς εἰς ἦθος ἰσχύς· ἐμοὶ δὲ καὶ Κάτωνος εἶναι πατέρα καὶ Βρούτου γυναῖκα συμβέβηκεν. ἦττον μέντοι τούτοις ἐπεποίθειν, μέχρις οὗ νῦν ἐμαυτὴν ἐπειράθην καὶ νικάω τὸν πόνον".»

Νεοελληνική Απόδοση: *Ἡ Πορκία [...] ἀφοῦ πήρε ἓνα μικρὸ μαχαιρίδιο, ἀπὸ αὐτὰ που χρησιμοποιοῦν οἱ κουρεῖς γιὰ νὰ κόβουν τὰ νύχια, ἐβγαλε ὅλους τοὺς υπηρέτες ἀπὸ τὸ δωμάτιο καὶ ἔκανε μιὰ βαθιὰ πληγὴ στὸν μηρὸ τῆς, με ἀποτέλεσμα νὰ χάσει πολὺ αἷμα [...]. Καθὼς ὁ Βρούτος ἀνησυχούσε, ἡ Πορκία τοῦ μίλησε ὡς ἐξῆς: "Ἐγώ, Βροῦτε, ὡς κόρη τοῦ Κάτωνα, δόθηκα στὸ σπίτι σου ὄχι σαν παλλακίδα γιὰ νὰ μοιράζομαι ἀπλῶς τὸ κρεβάτι καὶ τὸ τραπέζι σου, ἀλλὰ γιὰ νὰ εἶμαι κοινωνὸς σὲ κάθε σου χαρὰ καὶ σὲ κάθε σου λύπη. [...] Ἡ γυναικεῖα φύση θεωρεῖται βέβαια ἀδύναμη γιὰ νὰ κρατήσῃ μυστικὸ. Ὅμως ἡ σπουδαία ἀνατροφή καὶ ἡ συναναστροφή με χρηστοὺς ἀνθρώπους ἔχουν τὴ δύναμη νὰ διαμορφώσουν τὸ ἦθος· κι ἐγὼ ἔτυχε καὶ πατέρα νὰ ἔχω τὸν Κάτωνα καὶ γυναῖκα τοῦ Βρούτου νὰ εἶμαι. Παρόλα αὐτὰ, δὲν βασίστηκαν μόνο σὲ αὐτὰ, μέχρι ποῦ σήμερα δοκίμασα τὸν εαυτὸ μου καὶ εἶδα ὅτι μπορῶ νὰ νικάω τὸν πόνο."*

- **Ενδεικτικὴ ἀπάντηση:** Ὁ Πλούταρχος ἐστιάζει στὸν ἐσωτερικὸ κόσμο τῆς Πορκίας: τῆς δίνει φωνὴ μέσα ἀπὸ ἓναν ἐκτενὴ, δυναμικὸ μὲνολογὸ σὲ πρῶτο πρόσωπο («Ἐγώ, Βροῦτε...»). Ἡ ἡρωίδα ἐπιχειρηματολογεῖ, αὐτοπροσδιορίζεται, διεκδικεῖ τὴ θέση τῆς ὡς ἰσότιμη σύντροφος καὶ δηλώνει ξεκάθαρα ὅτι δοκίμασε καὶ ἐπαλήθευσε τὴν ἀξία τῆς ὡς αὐτόνομο ἠθικὸ υποκείμενο. Ἀντίθετα, ὁ Valerius Maximus ἀποστερεῖ τὴν Porcia ἀπὸ τὸν πολιτικὸ λόγὸ ἢ τὴν πράξη τῆς περιγράφεται σὲ τρίτο πρόσωπο ὡς ἓνα βουβὸ, μνημειώδες *exemplum* (παράδειγμα) ἀπόλυτης συζυγικῆς πίστεως καὶ ετερόφωτης ἀφοσίωσης. Ἡ σύγκριση αὐτὴ ἀναδεικνύει πῶς ἡ ἐπιλογή τῶν ἀφηγηματικῶν τεχνικῶν (μὲνολογὸς ἐναντὶ ἀφηγηματικῆς σιωπῆς) προδίδει τὶς διαφορετικὲς πολιτισμικὲς, κοινωνικὲς καὶ ἰδεολογικὲς ἀξίες τῆς ἐλληνικῆς καὶ τῆς λατινικῆς γραμματείας ἀντίστοιχα.

Ὡς πρὸς τὴν ἀξιολόγηση καὶ τὴ βαθμολόγηση τῶν ἐρωτημάτων

Ἐρωτήματα αὐτοῦ τοῦ τύπου δὲν εἶναι «ανοιχτά» με τὴν ἐννοια τῆς αὐθαιρεσίας: διαθέτουν ἓναν σαφὴ ἐρμηνευτικὸ πυρήνα ποῦ ἐπιδέχεται ἀναλυτικὴ καὶ ἀντικειμενικὴ βαθμολόγηση, ὡς ἐξῆς:

- **Μερικὴ μοριοδότηση** γιὰ τὴν ὀρθὴ ἀναγνώριση τοῦ μορφοσυντακτικοῦ φαινομένου ἢ τοῦ κειμενικοῦ δείκτη.

- **Πλήρης μοριοδότηση** για την επιτυχή σύνδεσή του με το νόημα, την ιδεολογία και τη ρητορική λειτουργία του κειμένου.

Η θεμελιώδης διαφορά έγκειται στο ότι ο μαθητής καλείται πλέον να επιδείξει **βαθιά κατανόηση** και όχι μηχανική αναγνώριση.

Τα νέα Προγράμματα Σπουδών για τα Λατινικά έχουν χαράξει με σαφήνεια αυτή τη μεθοδολογική κατεύθυνση. Απομένει η οργανική ενσωμάτωσή της στα νέα εγχειρίδια και, σταδιακά, στα εξεταστικά δοκίμια. Τα κείμενα, εν τω μεταξύ, παραμένουν πλούσια και πολυσήμαντα, έτοιμα να «μιλήσουν» ουσιαστικά στους μαθητές, αρκεί να τους το επιτρέψουμε.

Το κείμενο δημοσιεύτηκε στην ιστοσελίδα του περιοδικού *Νέα Παιδεία*, στις 6 Ιουνίου 2026 <https://neapaideia-glossa.gr/articles/1347/>